

DR. TOKICS IMRE

**A IUS TALIONIS ÉS AZ ASYLUM VÁROSOK
JOGI, VALLÁSI ÉS KULTÚRATÖRTÉNETI
JELENTŐSÉGE A TANAKBAN**

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI VÁZLAT

PhD disszertációs értekezés

TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ:

Dr. habil. SCHÓNER ALFRÉD

Rektor, Főrabbi

**ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM
ZSIDÓ VALLÁSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

BUDAPEST

2011

Doktori értekezésem fő célkitűzése az, hogy a bibliai menedékvárosok jogi és vallási hátterét megvizsgáljam. Nem csupán az izraeli asylum városokat vettem górcső alá, hanem azon népek kultúrájába is beletekintettem, amelyekkel Izrael az ókorban kapcsolatba került.

A munkamódszer legvégső fázisában mindig visszatértem az alapkérdés megválaszolásához: miben más az izraeli menedékváros, mint az egyiptomi, vagy más nemzet menedéke. Komoly kihívást jelentett számomra, hogy a fellelhető szakirodalom a Tórát nem egy egységes dokumentumnak tekinti, hanem a legtöbben egyfajta irodalmi evolúciónak, amely évszázadok alatt nyerte el végső formáját a redakciók megszámlálhatatlan alakítása után. Másik kihívás pedig az volt, hogy szerény szakirodalom jelent meg e témával kapcsolatban, mivel kevesen foglalkoznak az ószövetségi menedékvárosok témájával, magával az asylummal.

Kutatásom során a következő szempontokra fektettem hangsúlyt:

1. A *ius talionis* és az asylum városok közötti jogi kapcsolat.
2. A *ius talionis* a Tanakban, és a Hammurapi törvények kapcsolata.
3. A „szemet szemért, fogat fogért elv” és a humanitárius igazságszolgáltatás.
4. Az *asylum fejlődése* vajon véget ért a menedékvárosok jogi megfogalmazásával?
5. Az *asylum hatása* a mai modern európai jogra.

I. Büntetés a Tanakban

A Tórában megtaláljuk a büntetés nagyon ősi formáját a *ius talionis* formájában, amely a később kifejlődött izraeli büntetőjog részévé is vált. Ennek lényege az, hogy minden elkövető olyan büntetésben részesül, amelyet ő alkalmazott az áldozattal szemben. Prevenció szempontjából a *ius talionis* eljárása sokkal hatásosabb volt, mint a mai büntetőeljárás szabályok némelyike. Minden elkövető tisztában volt a vele szemben alkalmazott büntetéssel, még a jogi tárgy támadása előtt, mivel ismerte az ősi szokásjogot, amely a letelepedés után is hatályban maradt. A szokásjog a jogrend törvényei között fontos helyet töltött be, még azt követően is, amikor az írott jogrend megjelent Izrael életében, a Tóra szabályai között.

II. „Szemet szemért, fogat fogért” elv a mezopotámiai társadalmakban

Hammurapi Kódexe sok hasonlóságot mutat a Mózes által leírt Tóra törvényeivel, nem csupán első megközelítésre találunk párhuzamot, hanem a részletek is bizonyos egybeesést jeleznek. Az elmélyült kutatás kimutatta, hogy a Tóra szerinti *asylum* városok esetében,

sokkal humánusabb szabályrendszerrel találkoztunk, mint a babiloni írott törvényekben. Az arab világ is ismeri ezeket, és még a mai napig is alkalmazza a menedék fogalmát. A hetedik-nyolcadik században keletkezett Korán szövegeiben is találkozunk az oltár és szent hely védelmével, továbbá szentély asyllumok meglétével.

A fejlődés bizonyos fokán a *ius talionis* átalakult kompenzációvá, s ez azt jelentette, hogy bizonyos jogsértéseket kompenzálni lehetett értékkel, pénzzel, vagyonnal vagy állatokkal. Azonban az emberölés semmilyen formája nem lehetett kompenzációs alku kérdése, mivel az életért, életet kellett adni.

III. Az *asylum* jog fogalma

Az *asylum* jog ősi formája az oltár helye volt. Későbbiekben ez nem csupán az oltárra, hanem az egész szentélyre, majd a harmadik fejlődési szakaszban a szentély egész területére kiterjedt a menedék biztosításának formája. A védelmet nem csupán az oltalmat létrehozó népcsoport, hanem sokszor ezek ellenségei, a környezetükben élő egyéb etnikumoknak is el kellett ismerniük, a mindennapokban be kellett tartaniuk.

A menedék legutolsó fejlődési fázisában a szentélytől függetlenül – már az egész város „közigazgatási határán belül” –, menedéket biztosított azok számára, akik nem haragból, hanem gondatlanságból, véletlen baleset okán ontották ki felebarátjuk életét.

A menedékjogot nem vonatkoztathatjuk el az ősi törzsek által gyakorolt vendégjogtól. A vendégjog oly annyira ismert volt a Közel-Kelet népeinél, hogy a nomádok éppúgy gyakorolták és ismerték, mint a letelepedett és később nagy kultúrává vált népek és nemzetek. A vendégjog jótékony hatást fejtett ki a menedékvárosok jogfejlődésére a gyakorlati élet területén. Az *asylum* jogot későbbiekben korlátozások alá vonták, amikor az uralkodók egymással nemzetközi szerződésekben rögzítették, hogy kölcsönösen kiadják egymás számára a menekülteket. Az erős központi állam időszakában, a királyok befolyásukkal csökkenteni kívánták a menedékhelyek számát és jelentőségét.

IV. *Asylum* helyek

Az *asylum* állami szabályozása előtt, a szentélyek biztosították a rászorulóknak számára a védelmet. A szentélyeken túl, utalást teszünk, egyéb szent helyekről és szent területekről is, amelyek abban különböztek Izraelben a szentélyektől, hogy – fő szabály szerint –, áldozatot nem mutattak be ezeken a területeken. A szent helyek azok a területek voltak, ahol a törzsek,

vagy ezeknek egy része, esetleg a vezetőik, valamilyen szempontból rendszeresen, vagy időközönként egymással kapcsolatot tartottak fent.

A találkozás helye generációról generációra továbbhagyományozódott, és kialakult az új generációk tudatában a *szent hely* fogalma. Ilyen lehetett: a Jordánon való átkelésnél felállított emlékoszlopok, továbbá a honfoglalás utáni első, úgynevezett Síkemi Országgyűlés színhelye. Ezek a szent helyek olykor jelentős településekké, várossá nőttek ki, bár azonban az is lehetséges, hogy megmaradtak érintetlenül természeti területnek. Azonban a közösség tudatában a szent helyek a későbbiekben is igen fontos vallási és jogi értékekkel bírtak, amelyet a szájhagyomány útján tovább örökítettek, generációról generációra, egészen napjainkig.

V. A menedékvárosok elhelyezkedése

1. **Kedes**, Naftali törzsén volt, aki Rákhel szolgálólányától Bilha-tól született.
2. **Síkem** menedékváros József fiának, Efraimnak a törzsi területén helyezkedett el, József pedig Rákhel gyermeke volt.
3. **Kirját-Arba**, ami **Hebronnal** azonos, Júda törzsén volt található, Júda pedig Lea gyermeke volt.
4. **Becer** menedékváros pedig Rúben törzsi területén volt található, Rúben pedig Lea gyermeke volt.
5. **Rámot-Gileád** menedékváros Gád törzséhez tartozott, Gád pedig Lea szolgálójától Zilpától született.
6. **Gólán** menedékváros Manasse törzsi területéhez tartozott, József fia volt, Rákheltől született József.

VI. A tárgyalás menete a menedékvárosban

A bibliai időkben a halálbüntetés elveszítette a korábban jellemző jogi jellegét, amely azt vontta maga után, hogy a halállal kapcsolatos büntetések a magánjog területéhez tartoztak. A későbbiekben a halálbüntetés kizárólag közjogi jelleget öltött a Tanakban.

A bírósági halálos ítélet esetén, a jelenlévő bírák szavazatának a felétől legalább kettővel több kellett legyen. A perrendtartás értelmében az ítélezési időszak a reggeli, vagy a délelőtti órákra kellett essen. Az egyszerűbb ügyekben a per kezdetének napján meghozták az ítéletet a

bíróságok. A felmentő ítélethez elég volt az egyszerű többség. A korai időszakokban a per a kapuban történt, későbbiekben azonban külön erre a célra épült tanácsstermekben.

Az eljárás során először a védelem tanúit hallgatták meg. Az alperes, a bíró balkeze felől állt a per végéig. Amennyiben a bírák nem tudtak a bűncselekmény jogi minősítésében megállapodásra jutni, akkor sorsvetés által dönthettek. A későbbi szabályozás során a Misna előírta, hogy a halálos ítéletet nem hozhatták meg a tárgyalási napon, csupán a következőn. A jogorvoslással meg nem fellebbezett ítéletnél a jogerő azonnal beállt.

A végrehajtásról **דָּוָן** a vádló, a sértett fél családja, vagy a szélesebb közösség gondoskodott. Az esetleges testi fenyítést a bírósági tanács jelenlétében a törvényszolga végezte el, Deut 19,16-21 felhatalmazása alapján.

VII. Az *asylum* városok a bibliai időkben és ma

A menedékvárosok létrehozásának és kialakításának okai között nagyon fontos szerepet töltött be az igazság keresésének és megtalálásának a kérdése. Az igazság jogilag éppúgy, mint vallásilag és társadalmilag is éreztette jótékony hatását, a pusztai vándorlás időszakában éppúgy, mint a letelepedést követően.

Az igazság egyik aspektusa az, hogy az izraeli igazságszolgáltatás nem mehetett el némán azon tény mellett, hogy egy – vagy esetleg több – ember halt meg. A családok fenntartását még „mesterséges” módon is biztosítani kellett akkor, ha a családfő bármi okból úgy halálozott el, hogy nem maradt utána leszármazott örökös. Ekkor alkalmazták az úgynevezett *levirátus házasságot*. E jogi gondolkodásának a paraleljét fedezhetjük fel a menedékvárosokhoz kapcsolódó igazságszolgáltatással kapcsolatban.

Korunk börtöneinek kialakulása távolról, irányultságában a menedékvárosok intézményét is eszünkbe juttathatja. A menedékváros és a börtön közötti hasonlóság abban áll, hogy mindkét jogintézmény kiemeli az elkövetőt abból a társadalmi közegből, amelyben korábbi életének mindennapjait élte. Úgy is fogalmazhatunk, hogy mind a két jogintézmény az elkövetőt arról a helyről, ahol az elkövetést megelőzően élt, „számúzte” egy meghatározott helyre, amelyből hosszú ideig nincs visszaút.

Hasonlóság mutatkozik többek között abban is, hogy mindkét intézményben különleges törvények, és belső jogszabályok léptek életbe, amelyeknek figyelmen kívül hagyása súlyos többlet jogkövetkezményt, újabb büntetést jelent az elítélt számára. Az ókori menedékvárosok esetében nagy valószínűség szerint az életével fizetett a menedékhely elhagyása miatt. A mai

börtönből való megszökés pedig komoly többlet évek eltöltését jelenti a büntetésvégrehajtási intézményekben az elítélt számára.

VIII. Konklúzió

Amint a fenti összefoglalásban is láttuk, a menedékvárosok jogintézményének jogi, vallási és kultúrtörténeti célja, egyrészt mindennemű gyilkosság megakadályozása, másrészt a vérbosszú korlátok közé szorítása volt. A menedékváros oltalmára, kizárólag a gondatlan elkövetők számára biztosított lehetőséget. A jogkövetkezmenyt, a joghátrányt – mondhatjuk, hogy a büntetést – egy különleges ókori száműzetésnek is felfoghatjuk.

Témánkra vonatkozólag, nincs tudomásunk egyetlen olyan jogesetről sem, amikor maga a hivatalban lévő főpap hozta volna meg a döntését a menedékvárossal kapcsolatos jogi ügyben. Ezt minden esetben a város vénei és a lévíták tették meg, a főpap kizárólag a törvényes felügyeletet gyakorolta a lévita bírák felett. A törvényes felügyelet abban állott, hogy a menedékvárosra vonatkozó törvényeket és előírásokat a legmesszebbmenőkig figyelembe vették és alkalmazták a lévíták, a jogi minősítés és az ítélet meghozatala alkalmával.

A menedékvárosokban való oltalom úgy is felfogható, mint személyes fogság, nem Izrael területén kívül, hanem az országon belül. Voltak olyan egyének, akik személyes konfliktusaik következtében hagyták el a hazájukat, és valamelyik távoli országban éltek le életüket, és ott is haltak meg. A menedékvárosba azért került bárki, mivel olyan tettet, cselekedetet hajtott végre, aminek következtében valaki meghalt. Úgy is értelmezhetjük a menedékvárosokat, hogy vagy elmentek az elkövetők „önkéntes száműzetésbe”, vagy meghaltak tettük következménye miatt. Az egyéni és közösségi száműzetés között vannak hasonlóságok és vannak alapvető különbségek is.

A menedékváros bibliai fogalma szól arról is, hogy a mindenkori kisebbségnek is vannak jogai, amelyet a többségnek, az erősebbeknek kell biztosítani a védtelenek számára. Még a szándéknélküli gyilkosnak is van elidegeníthetetlen, Izrael Istenétől származó joga a védekezéshez, az életben maradáshoz.

Az egyre inkább erőszakosabbá váló, rohanó világunkban, ez az ősi törvény felhívja a figyelmünket arra, hogy nem mindig a többségnek, az erősebbeknek van igazuk és nekik vannak jogaik, hanem az esetleg egyedül maradt kisebbségnek is vannak elidegeníthetetlen isteni jogai.

Mit tehetünk mi, 21. században élők, e régi zsidó és bibliai törvénnyel kapcsolatban? Legalább annyit, hogy a környezetünkben lévő kisebbségek jogait biztosítjuk, nem állunk

meggyőződés nélkül a mindenkori többség oldalára, hanem az ősi, de ugyanakkor biztos bibliai alapelvet követve, személyes befolyásunkkal is igyekszünk biztosítani az elnyomottak, a hátrányos helyzetben lévők emberi alapjogait.

Az Örökkévaló rendelkezése folytán a menedékvárosok felbecsülhetetlen jelentőséggel bírtak nem csupán az akkori kor kisebbségei, hanem a ma embere számára is, ha megértjük Isten gondviselésének keskeny és látható útját a választott nép életében.

A Közel-Kelet népeinél ismert volt a menedékváros jogintézménye, azonban az izraeli valamilyen megmagyarázhatatlan módon, mégis kiemelkedett a menedékek közül, mivel sok részletmegoldás tekintetében eltért a többitől és önálló úton fejlődött ki.

Az *asylum* városok jelentősége abban is elvülhetetlen, hogy a mai, modern világunkban ismert, és a nemzetközi jogban különösen védett templomok, szent helyek, konzulátusok, követségek, vagy egyéb szervezetek sérthetlensége és kiemelt jogi státusza is – minden valószínűség szerint – a menedékvárosok ősi izraelita jogintézményére vezethető vissza.